

invigdes kyrkan till gudstjänst, sedan den fått ett provisoriskt bräddtak. — Efter A:z' ritningar äro vidare altarpuppställningarna i Katarina och Hedvig Eleonora kyrkor utförda.

A. visar sig i sin arkitektoniska gärning såom en god lärjunge till den yngre Tessin. Han var en representant för den sena barocken av bestämt fransk färgning. Det framgår också tydligt av hans brev till Tessin från studieresan, att den samtida Parisarkitekturen mest gjort intryck på honom. Dessa brev, som jämväl innehålla mycket av intresse för bedömandet av Tessin, förvaras jämte ett par intressanta memorial i riksarkivet, Tessinska samlingen. Ritningar av A. finnas i nationalmuseum, överintendents-ämbetets arkiv och Katarina kyrkoarkiv.

Tryckta arbeten: Lykko-pris, på Hans Kongl. May. dän stormäktigste åg allernädigste Carl dän XI., Swärjes Götes åg Wändes konungs högstlyckelige öfwerlefde födelse dag, såm är den 25 nov. 1689. I aldradiupaste underdånighet af dän Swänska theatern dansat åg anstält. Sthm 1689. 4:o 25 bl. (3:e »öppningen» förf. av A.) — Hiärt-innerlig fägnad öfwer dän stormäktigste herres konung Carl den tolfte högst-sälle anträdande till sitt konungsliga regiement den 14. dec. anno 1697..., yttrad af Georg Josua Törnqvist. Sthm 1697. Fol. 4, 10 bl. — Comedia om Ester, af Göran Josua Törnqvist (Adelcrantz). 1693. Sthm 1871. (4), 44 s. (Övers. av Racine's komedi; utg. av C. Silfverstolpe och tr. i 25 ex.)

Källor: Tessinska samlingen, RA; Gahm-Perssons biograf. samlingar, UB (Konstnärer, Vol 4, sign. X. 222); Stockholm rådhus och råd, 2 (1917); O. Sirén, Gamla Stockholmshus, 2 (1913); G. Upmark, Svensk byggnadskonst 1530—1760 (1904).

S. CURMAN.

2. Carl Fredric Adelcrantz, den föregåendes son, f. 30 jan. 1716, † 1 mars 1796. Student i Uppsala 22 febr. 1734 (samt ånyo 12 okt. 1738?); auskultant i kammarrevisionen 10 mars 1735; deltog i ritarakademins undervisning på slottet från 1735; ägnade sig efter faderns död, 1739, helt åt arkitekturstudier och företog i sådant syfte med ett Helmfelts stipendium och ärvda medel över Tyskland och Nederländerna en resa till Frankrike och Italien 1739—43, varunder han längre tider vistades i Paris, Florens, Rom, Neapel och Venedig; utnämndes frånvarande till konduktör vid slottsbyggnaden i Stockholm 22 dec. 1741; hovjunkare vid kronprins Adolf Fredriks hov 1744; hovintendent 12 sept. 1750; företog ämbetsresor, 1750—51 till Italien och Frankrike och 1753 till Frankrike, båda för slottsbyggnadsarbetets räkning; direktör för K. franska spektaklet 1753—71; deltog i samtliga riksdagar 1755—89 samt var därunder ledamot av sekreta utskottet och stora deputationen 1765—66 och

1769—70; överintendent 31 mars 1757 (tillsammans med K. J. Cronstedt intill 1767, sedan ensam); direktör för hovkapellet 12 dec. 1764; friherre 12 nov. 1766; ledamot av K. M:ts politie- och brandkommission 8 dec. 1768; ledamot av riddarhusdirektionen 1770—78; ordförande i direktionen för allmänna brandförsäkringsfonden 15 apr. 1782; fullmäktig i riksgäldskontoret 16 maj 1789; nedlade samtliga befattningar 1795. Underceremonimästare i K. M:ts orden 1753; LVA 1754 (preses 1757); RNO 1754; preses i målar- och bildhuggarakademin 1767—95 (presiderade första gången 17 febr. 1768); KNO 1769; ledamot av patriotiska sällskapet 1780; HedLHA 1786. — Ogift.

Då fadern på grund av sina erfarenheter från partivälvningen 1726—27 ej ville tillåta A. att ägna sig åt arkitekturket utan bestämde honom för ämbetsmannabanan, var det först efter dennes död, han fritt kunde följa sina anlag. Grundläggande för hans arkitektbildning var den stora utländska resan 1739—43. Hemkommen blev han snart en uppskattad medhjälpare åt överintendenten Håleman vid slottsbygget, och under dennes efterträdare, K. J. Cronstedt, torde det ha varit A., vilken såsom den större konstnärliga begåvningen utförde det betydelsefullare arbetet; 1757 ställdes han f. ö. formligen vid Cronstedts sida som överintendent. Kort efter sin hemkomst, 1744, hade A. jämväl bundits vid kronprinsparets hov, där Lovisa Ulrika visade stort intresse för hans konst. Den tidigare perioden av A:z' arkitektverksamhet, fram till 1767, då han blev ensam överintendent, ägnades huvudsakligen åt slottsbyggnadens fullbordan, inredning och möblering. På Härlemans begäran reste han 1750 utrikes för att inköpa tavlor och skulpturer samt skaffa konstnärer för slottets dekorerings. Resan gick över Berlin och Dresden till Italien, därifrån över Mont-Cenis till Lyon och Paris samt slutligen hemåt över Brüssel, Liége och Münster (aug. 1751); från och med 6 mars 1751, då han lämnade Rom för att anträda en rundresa till italienska konstcentra, finnes en skiss- och dagbok bevarad. Några konstnärer kom han ej att anställa, men han vann helt visst själv en för slottsbygget betydelsefull erfarenhet. 1753 reste han utomlands för tredje gången, nu för att skaffa modeller till möbler och inredning. Under denna resa inledde han underhandlingar om skulptören L'Archevêque's anställande för slottsarbetet. Under A:z' ledning utfördes slottets nordvästra flygel, den s. k. kansli-flygeln, samt kajer och ramper till Lejonbacken (dock ej de nuvarande, som stamma från 1824—34). Till det yttre var slottet färdigt 1760, till det inre först på 1770-talet. Vid slottsbygget

C. F. Adelcrantz.
Oljemålning av A. Roslin. 1757. Akademin för de fria konsterna.

fortsatte A. naturligt nog i enlighet med sina företrädares riktlinjer. Det är alltså i huvudsak rokokosmaken, som kommer till uttryck i de under hans ledning utförda slottsinredningarna. Dock spåras en bestämd dragning åt den klassicistiska riktning, som börjat arbeta sig fram i de ledande länderna och med vars första verk A. säkerligen under sina sista resor gjort personlig bekantskap. — Även vid de K. lustslotten ledde A. under denna period en del arbeten. Sålunda byggde han teatrar både vid Drottningholm och Ulriksdal. Mest bekant är det lilla slottet Kina vid Drottningholm, uppfört till Lovisa Ulrikas födelsedag 1763. Det är en av vårt lands mest utpräglade rokokoskulpturer med sin kinesiserande exteriör och sina med rika rokokosnickar ornerade rumsinteriörer.

Den betydelsefullaste delen av A:z' verksamhet som byggnadskonstnär sammanfaller med den tid, då han, såom ensam överintendent och preses för den ombildade målar- och bildhuggar-akademien samt utrustad med konung Gustav III:s oinskränkta förtroende, var den faktiske ledaren av landets hela konstnärliga utveckling. Denna ställning bibehöll han intill Gustav III:s italienska resa 1783—84. Under denna tid göra sig de nya klassicistiska idéerna alltmera märkbara i hans skulpturer. De märkligare av dessa äro Adolf Fredriks kyrka, Fredrikshovs slott, operabyggnaden och Norrbro i Stockholm.

Till Adolf Fredriks kyrka, en korsformig centralkyrka med kupoltorn, uppgjorde A. redan 1767 förslagsritningar, vilka ännu visa mycket tydlig rokokoförmåga, i synnerhet för kupolen. Då kyrkan 1774 invigdes, var kupolen emellertid ej utförd, och då arbetet 1776 skulle återupptagas, gjorde A. en ny ritning därtill, nu av en helt annan och fullt klassicistisk karaktär. Sådan blev den uppförd. Senare, 1787, gjorde han t. o. m. ett — aldrig utfört — förslag till en förhall å kyrkan i form av en rent antik tempelfront, buren av kolonner, ett försök att anpassa sig efter konungens under italienska resan förvärvade nya ideal. Fredrikshov, som åren 1772—76 om- och tillbyggdes såsom änkesäte åt Lovisa Ulrika, visar en tydlig påverkan av en del ej långt dessförrinnan tillkomna franska byggnader med klassicistisk hållning, såsom de av Gabriel uppförda nya paviljongerna i Versailles samt Garde-Meubles i Paris. A:z' projekt för Fredrikshovs ombyggnad blev endast till en mindre del utfört.

A:z' förnämsta verk var Gustav III:s operabyggnad. Första förslaget uppgjordes 1755, varvid en av konungen själv upprättad planskiss utgjorde utgångspunkten. 1777 stadfästades ett om-

arbetat förslag, och byggnaden upp fördes 1777—82. Även här göra sig såväl för plandispositionen som för den yttre arkitekturen huvudsakligen franska förebilder gällande. Operafasaden med sin pilasterindelning och sin stränga rytm är det mest klassiska av A:z' verk. En ännu mera klassicistisk fasad planerades 1783 mot Arsenalen (nv. Karl XII:s torg), men kom ej till utförande. — Utfört blev också det förslag, som av A. upprättades till en biblioteksbyggnad för Uppsala universitet. De av konungen år 1778 stadfästade ritningarna visa en byggnad med ganska torrt

C. F. Adelcrantz.

Byst av J. T. Sergel. 1781. Akademin för de fria konsterna.

yttre men med en alldeles förtjusande läcker interiör, där A. ger ett utomordentligt prov på den bästa gustavianska inredningskonsten. Till största delen utfört blev också A:z' stora projekt till Norrbro och ordnande av Helgeandsholmen efter den starka vårflodens härjningar bland de äldre byggnaderna 1780. Hans förslag omfattar dels själva Norrbro, dels anordnande av slaktar- och fiskarhus på nuvarande Strömparterren och av låga basarbyggnader på ömse sidor av bron, m. fl. byggnader. Förslaget, som ur flera synpunkter äger mycket stora förtjänster, stadfästes 1781, men undergick under de följande åren åtskilliga omarbetningar. Dock blev endast själva bron utförd, men med ett något högre läge, än A. avsett. Den norra delen av bron utfördes 1787—97 under ledning av A:z' lärjunge E. Palmstedt. Norrbro hör otvivelaktigt till vårt lands vackraste broar. Bland A:z' övriga arbeten må nämnas ritningar till orgelfasad för Hedvig Eleonora kyrka och till tornbyggnad för Klara kyrka. I övrigt har A. utfört ritningar till ett flertal byggnader av kyrklig och profan natur. Bl. a. har han gjort ritningar till Johannishus herregård i Blekinge omkr. år 1772.

Efter Gustav III:s italienska resa börjar A. att träda i bakgrunden såsom skapande konstnär. Dels hade han då uppnått

den ålder, då skaparkraften hos de flesta redan för länge sedan plägar vara uttömd, dels hade numera i konungens konstnärliga uppfattning en så hastig svängning ägt rum, att den gamle mannen, trots sin ovanligt ungdomliga receptivitet, näppeligen kunnat följa med. Yngre krafter med nya ideal trädde i förgrunden, men den gamle A. fortfor dock att troget tjäna sin konung livet ut på överintendentsposten, från vilken han avgick först 1795. Under A:z' tid omorganiserades överintendentsämbetet. Och det var A., som utarbetade den för landets offentligt byggnadsverksamhet så viktiga förordningen av 31 juli 1776 om vad som bör iakttagas vid publika byggnader.

Även för de andra konsterna var A. ivrigt verksam. Såsom direktör för »det franska spektaklet» och för hovkapellet hade han tillfälle räkka en skyddande och stödjande hand åt musiken och skådespelarkonsten, som han f. ö. personligen vid lediga tillfällen ägnade sig åt. De stora hovfesterna och högtidligheterna ordnades också av A., däribland Gustav III:s förmälning 1766 och hans kröning 1772 samt Adolf Fredriks bisättning och begravning 1771. Särskilt voro emellertid de s. k. bildande konsterna föremål för hans omvårdnad. Den i intimt samband med slottsbygget stående ritarakademin ombildades under hans ledning till en målar- och bildhuggarakademi (1768), vilken genom A:z' bemödanden fick en ordentlig stat och ett ordnat undervisningsväsende. Åt denna institution, vars preses han var under åren 1768—95, ägnade han mycken möda och intresse.

A. var sålunda icke blott en utmärkt konstnär utan också en förträfflig organisatör. Han hörde till sin tids mest fint bildade och intelligenta män och förenade med dessa egenskaper även en sällsynt oegennyttia och offervillighet. Den sistnämnda förde honom t. o. m. slutligen därhän, att hans egen ekonomi blev fullkomligt förstörd. Han fick sälja all sin egendom och var vid sin död alldeles utfattig. Med A. bortgick en av vårt lands verkligt förnämliga arkitekter, en av de få, som kunna ha rätt att nämnas vid sidan av Tessinerna.

Den ovannämnda dag- och skissboken från resan 1750—51 förvaras i konstakademins arkiv. Ritningar av A. finnas i överintendentsämbetet, nationalmuseum, slottsarkivet, Stockholms stads arkiv, fortifikationsarkivet m. fl. Dessutom förekomma i flera kyrkoarkiv enstaka ritningar av A.

Tryckta arbeten: Tal om de fria konstens värde och nytta. Sthm 1757. (VA Præsidiatal 23 juli 1757. 48 s.) — Inträddestal, om vitterhetens och de

fria konsternes inbördes förbindelse (HA Handl., D. 1, 1789, s. 339—365; hållet 28 maj 1786). — Tal, hållit för K. målare- och bildhuggare-academien ... 10 juni 1795. Då han nedlade dess présidium uti K. academien. Sthm 1803. 16 s.

Handschrift: Tal om publika byggnader, i synnerhet dem, som ännu saknas i Stockholm (presidietal i K. målare- och bildhuggareakademien 1769).

Källor: Gahm-Perssons biograf. samlingar, UB (Konstnärer, Vol. 4, sign. X. 222); en av C. F. Fredenheim uppsatt samling data ur A:s liv, osign. och odat. handskr. i konstakademins arkiv; L. Looström, Den svenska konstakademien 1735—1835 (1887); C. R. Nyblom, Minne af Carl Fredrik Adelcrantz (Sv. akad. handl. 1891); A. L. Romdahl och J. Roosval, Sv. konsthistoria (1913); A. F. Skjöldebrand, Minne af Carl Fredric Adelcrantz (HA Handl., D. 12, 1826); Th. Wennberg, Minne af Carl Fredric Adelcrantz (i K. målare- och bildhuggareakademien 1 febr. 1797); Biograf. lexikon, 1 (1874).

S. CURMAN.

Adelheim, gren av den värmländska bruksägarläkten Borgström (se d. o.), som 19 sept. 1743 upphöjdes i adligt stånd med f. d. häradshövdingen, (titulär)assessorn Johan Borgström (f. 1685, † 1763), genom arv, giften och eget arbete en av Värmlands och Dals mera betydande bruksägare, vilken bland annat av öde upptog Treskogs kopparverk i Gunnarskog, därstades anlade Fredros koppar- och järnverk samt såsom huvudman arbetade för återupprättandet av Finnmosse gruva i Nordmarks socken; av trycket utgav han »Försök att så höstråg om vintern på snön» i vetenskapsakademins handlingar 1751. Han var farfar till:

Johan Fredric Adelheim, f. 15 apr. 1777, † 27 dec. 1806. Föräldrar: hovjunkaren Erik Adolf Adelheim och Fredrika Lovisa Hamilton. Fänrik vid Västmanlands regemente 20 apr. 1785; student i Uppsala 24 febr. 1792; avlade juridisk examen 10 juni 1793 och bergsexamen 10 dec. 1795. Auskultant i bergskollegiet 17 dec. s. å.; avreste i maj 1798 till Tyskland i sällskap med Benjamin Höijer, för att »vara en kappsäck i dennes händer, som han med trygghet kunde skicka vart han ville»; synes under resan ha studerat järnhanteringen; återvände till Sverige s. å.

Gift 20 aug. 1802 med Anna Charlotta Ehrenpreus, f. 17 jan. 1780, † 12 dec. 1805, dotter till kaptenen Göran Ehrenpreus.

A. tillhörde i Uppsala den Höijer-Silverstolpeska kretsen. Vid riksdagen 1800 anslöt han sig till den unga adelsoppositionen. Liksom ett antal av sina ståndsbröder avsåde han sig vid det bekanta uppträdet på riddarhuset 29 maj adelskapet och återtog